

СЕКЦІЯ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.938.3:378

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО КОМПЛЕКТУВАННЯ ПЕРВИННИХ ТАКТИЧНИХ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДСНС УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОГНЕБОРЦІВ

Тімченко О.В., д. психол. н., професор,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології
Національний університет цивільного захисту України

Щербина І.Є., здобувач
науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології,
старший психолог сектора психологічного забезпечення
Національний університет цивільного захисту України

Стаття розкриває можливість підвищення ефективності комплектування підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій України на основі урахування індивідуально-типологічних особливостей вогнеборців.

Ключові слова: діяльність, згуртованість, зведений загін, групи, психологічна сумісність, індивідуально-типологічні особливості, первинні тактичні пожежно-рятувальні підрозділи.

Статья раскрывает возможности повышения эффективности комплектования подразделений Государственной службы по чрезвычайным ситуациям Украины на основе учета индивидуально-типологических особенностей пожарных.

Ключевые слова: деятельность, сплоченность, сводный отряд, группы, психологическая совместимость, индивидуально-типологические особенности, первичные тактические пожарно-спасательные подразделения.

Timchenko A.V., Shcherbina I.E. IN RELATION TO POSSIBILITY OF EFFECTIVE COMPLETING OF PRIMARY TACTICAL FIRE-RESCUE UNITS SES OF UKRAINE ON BASIS OF DETERMINATION AND TAKING INDIVIDUAL TYPOLOGY FEATURES OF FIREFIGHTERS

The article reveals the possibilities of increasing the efficiency of acquisition of units SES of Ukraine on the basis of the account individually-typological features of firefighters.

Key words: activism, solidarity, combined unit, groups, psychological compatibility, individual typology features, primary tactical fire and rescue units.

Постановка проблеми. Проблема вивчення особливостей малих груп займає досить важливе місце не тільки в соціальній психології, психології особистості та психології праці, але й у психології діяльності в особливих умовах. Теоретичні аспекти психологічного аналізу групової діяльності фахівців малих груп досить глибоко описані в дослідженнях Г. Андреевої, О. Донцова, Р. Кричевського, В. Паригіна, Л. Петровської, А. Петровського, Ю. Платонова та інших авторів. Однак реалізація завдань підвищення ефективності комплектування аварійно-рятувальних підрозділів Служби порятунку та удосконалення психологічного забезпечення процесів управління малими групами у складі первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів Державної служби з надзвичай-

них ситуацій України (далі – ДСНС України) визначає необхідність розгляду та урахування саме індивідуально-типологічних особливостей вогнеборців [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показує, що у вітчизняній психології серед цілого ряду наукових досліджень різноманітних психологічних аспектів діяльності працівників ризиконебезпечних професій (професійно-психологічної деформації, професійного стресу, соціально-психологічних основ збереження психічного здоров'я, адаптації особистості до особливих умов діяльності, психологічних особливостей і детермінант суїцидів, службового травматизму, професійного відбору, психологічної підготовки, синдрому «вигоряння», поведінкових

стратегії подолання стресу у професійній діяльності, прогнозування професійної надійності та ін.) питанням специфіки професійної діяльності працівників первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів не приділялося належної уваги [4].

Однак поведінка працівників первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України визначається багатьма факторами, серед яких і їх індивідуально-психологічні особливості, і специфіка ситуації, у яку потрапляє вогнеборець, і їх суб'єктивний життєвий досвід, і їх оточення. Це далеко не повний перелік, адже поведінка пожежника в умовах виконання завдань за призначенням може змінюватися дуже швидко. Саме тому вивчення особливостей поведінки пожежника-рятувальника представляє собою дуже складний та тривалий процес.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні за допомогою «Психологічного тесту С. Деллінгера» (адаптація О. Алексєєва, Л. Громової) типологічних особливостей працівників пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які впливають на психологічну сумісність вогнеборців в умовах виконання ними складних завдань за призначенням.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій статті наведено результати вивчення особливостей типової поведінки вогнеборців, які в межах зведеного загону були розподілені у три групи для виконання складних службових завдань. Дослідження вогнеборців проводилося за допомогою психологічного методу оцінки типологічних особливостей особистості.

105 пожежників-рятувальників віком від 26 до 44 років були об'єднані у великий підрозділ (зведений загін) для виконання службових завдань із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та гасіння великих пожеж на території Дніпропетровської області. Стаж служби в ДСНС від 1 до 20 років. Мають одну професійну мету (поставлену керівництвом). Між собою не знайомі. Відібрані з різних підрозділів Головного управління ДСНС України у Дніпропетровській області (див. Таблиці 1, 2).

Для виконання службових завдань вогнеборці були об'єднані у випадковому порядку у три групи за характером виконуваних службових завдань:

перша група – до складу увійшли 30 пожежників-рятувальників віком від 27 до 39 років;
друга група – до складу увійшли 42 пожежники-рятувальники віком від 26 до 42 років;

Таблиця 1

Відомості про діяльність зведеного загону № 1 (м. Дніпро)

Найменування зведеного загону	Дата та місце (об'єкт) проведення розгортання зведеного загону під час гасіння пожеж	Техніка, що була задіяна					Кількість особового складу, який залучався	
		Основна		Спеціальна		Допоміжна		
		Марка	Кількість	Марка	Кількість	Марка		Кількість
Зведений загін №1 м. Дніпро	20.10.2014 р. Торф'яна пожежа у с. Балівка	АЦ-40(53228) 40(43252)247.02		ПНС-110 АР-2	1 1		45	
	1.08.2014 р. Лісова пожежа біля смт Черкаське	АЦ-40(53228) 40(43252)247.02 АЦ-40(130) АЦ-40(131)	1 1 2				60	

Таблиця 2

Частота перших виборів (це Я) (у %)

№	Геометрична фігура	1 група	2 група	3 група	ϕ^* (1, 2)	ϕ^* (1, 3)	ϕ^* (2, 3)
1	Квадрат	41,09	42,98	8,96	0,92	4,58**	4,91**
2	Трикутник	6,47	6,59	39,68	0,48	4,29**	4,16**
3	Прямокутник	22,88	4,05	5,30	3,39*	3,07*	1,04
4	Круг	19,91	31,16	32,89	2,81*	2,90*	1,15
5	Зигзаг	9,65	15,22	13,17	2,16*	1,84	1,25

* $p \leq 0,05$
** $p \leq 0,01$

третья група – до складу увійшли 33 пожежники-рятувальники віком від 28 до 44 років.

Нагадаємо, що під типовою поведінкою у психології розуміється поведінка особистості, що є для людини властивою у звичних для неї ситуаціях.

Із цього постає питання про те, які ж ситуації є найбільш звичними для фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України? На наш погляд, найбільш вірною відповіддю на це запитання буде розуміння під типовими для вогнеборців ситуаціями, окрім всього, і їх професійної діяльності. Адже, як відмічають самі фахівці, із часом вони практично не можуть себе уявити поза своєю професією.

Для реалізації поставленого завдання нами було використано «Психогеоетричний тест С. Деллінгера» (адаптація О. Алексєєва, Л. Громової). Статистична

обробка результатів, яка була проведена за допомогою ϕ^* -критерію Фішера, дозволила виділити низку достовірних розходжень. Отримані дані представлено в Таблиці 2 та Рис. 1–3.

З наведених у Таблиці 2 результатів видно, що більшість членів 1 та 2 груп ототожнюють себе з геометричною фігурою «Квадрат» (41,09% і 42,98% відповідно). Серед працівників пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які увійшли до складу 3 групи, зафіксовано лише 8,96% «Квадратів». Порівняно з досліджуваними 1 та 2 груп, ці результати утворюють достовірні розходження на рівні $p \leq 0,01$. Спираючись на приведені дані, можна отримати характеристику особистості фахівця первинного тактичного пожежно-рятувального підрозділу ДСНС України, який символізує себе із «Квадратом». Зауважимо, що з погляду психогеоетрії «Квадрат» характеризує людину насамперед як ефек-

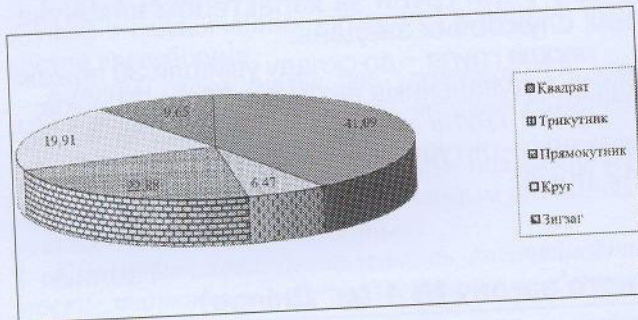

Рис. 1. Виразність проєктивних, неусвідомлених символів типової поведінки фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів із 1 групи

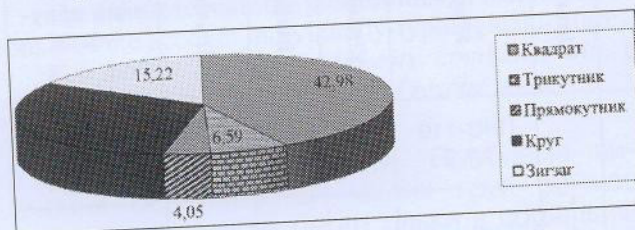

Рис. 2. Виразність проєктивних, неусвідомлених символів типової поведінки фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів із 2 групи

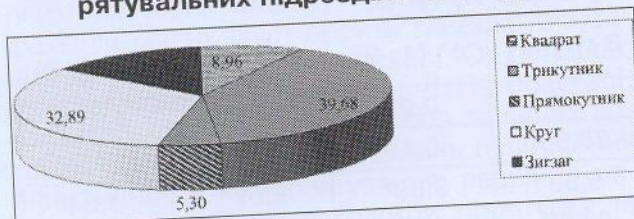

Рис. 3. Виразність проєктивних, неусвідомлених символів типової поведінки фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів із 3 групи

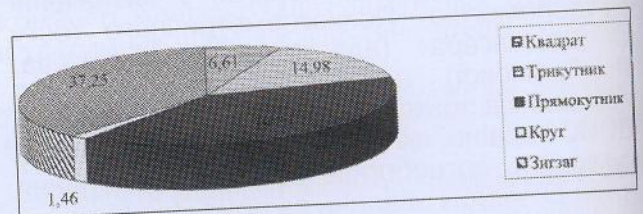

Рис. 4. Виразність проєктивних неусвідомлених символів, що характеризують фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які викликають труднощі у взаємодії членів 1 групи

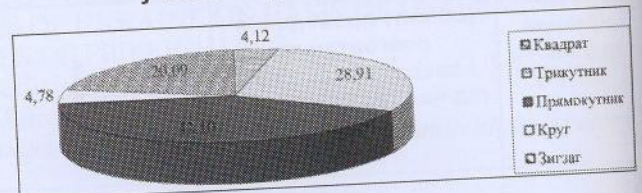

Рис. 5. Виразність проєктивних неусвідомлених символів, що характеризують фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які викликають труднощі у взаємодії членів 2 групи

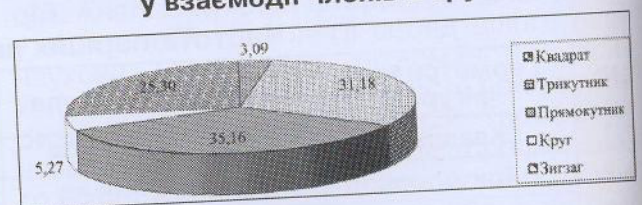

Рис. 6. Виразність проєктивних неусвідомлених символів, що характеризують фахівців первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які викликають труднощі у взаємодії членів 3 групи

тивного суб'єкта діяльності. Ці особистості відрізняються організованістю, зібраністю, орієнтацією на наявні традиції. Їм властива аналітичність мислення, уважність до дрібниць, раціоналізм, упертість. Також «Квадрати» характеризуються терплячістю та твердістю у прийнятті рішень.

У сфері міжособистісних відносин «Квадрати» відрізняються неконфліктністю, проте у разі виникнення конфлікту такі особистості можуть дуже емоційно на нього відреагувати. Ще однією відмінністю «Квадратів» є націленість на співробітництво. Вони дуже відповідально підходять до прийняття будь-яких рішень, беруть до уваги всю важливу для цього інформацію. Такі фахівці завжди дотримуються встановлених строків виконання певної діяльності або службового завдання. Колеги їх характеризують як професійно надійних, послідовних та дисциплінованих особистостей. Вони також відрізняються консерватизмом.

У ситуації стресу «Квадрати» схильні до дезорієнтації та дезорганізації своєї поведінки. Вони можуть бути дещо знервованими, раптово змінювати рішення, страждати на безсоння.

Перелічені типологічні особливості працівників пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які «своєю» геометричною фігурою обрали «Квадрат», дозволяють зауважити, що з погляду ефективного комплектування груп для тимчасового виконання професійних обов'язків такі фахівці є потенційно психологічно сумісними з іншими членами групи, адже відрізняються послідовністю, низьким рівнем конфліктності поведінки та високим рівнем відповідальності. Їх основною метою є максимально ефективно виконання своїх службових обов'язків. Для реалізації цієї мети такі фахівці можуть терпіти або не помічати певні незручності.

Наступну низку достовірних розходжень зафіксовано стосовно виразності вибору такого геометричного символу, як «Трикутник». Із цією фігурою найчастіше ідентифі-

кують себе фахівці-вогнеборці із 3 групи (39,68% проти 6,47% з 1 групи та 6,59% із 2 групи). Результати є значущими на рівні $p \leq 0,01$.

«Трикутник», зазвичай, обирають психологічно сильні та впевнені в собі особистості. Їх головна особливість – вміння концентруватись на меті, енергійність та сила волі. Такі фахівці відрізняються здатністю швидко та всебічно аналізувати ситуацію, спираючись при цьому переважно лише на головне, на сутність проблеми. «Трикутників» зазвичай відрізняє непомірне бажання бути лідером у всьому, його домінантною метою є володіння ситуацією, керування оточенням та обставинами. Дуже часто такі особистості приймають рішення не тільки за себе, а і за інших, за що викликають не дуже позитивний настрій оточення.

У сфері міжособистісних відносин «Трикутників» можна охарактеризувати як конкурентних особистостей, схильних до конфліктів. Такі фахівці завжди впевнені у своїй правоті та нечасто визнають свої помилки. Вони прагнуть підкорити оточення та нав'язати свою думку. Слід зауважити, що поряд із цим «Трикутники» схильні брати відповідальність за прийняття рішень на себе. Домінує при цьому потреба в перемозі, отриманні нагороди або визнання. Головною орієнтацією таких особистостей є спрямованість на професійну діяльність, на кар'єру та власну особистість. З вищезазначеного можна зробити висновок, що така особистість є схильною до конфліктів, а також до суперництва зі своїми колегами.

Також можна припустити, що налагодити конструктивні взаємовідносини з іншими членами групи «Трикутнику» буде складно. У таких ситуаціях підвищується вірогідність виникнення конфліктів та непорозумінь. Поряд із цим може знижуватись загальногрупова ефективність діяльності, адже в такому разі буде спостерігатись явна розбіжність інтересів та цінностей членів групи, що не може не вплинути на остаточний результат сумісної діяльності.

Таблиця 3

Частота останніх виборів (особистість, яка викликає труднощі у спілкуванні) (у %)

№	Геометрична фігура	1 група	2 група	3 група	ϕ^* (1, 2)	ϕ^* (1, 3)	ϕ^* (2, 3)
1	Квадрат	6,61	4,12	3,09	1,92	1,60	1,05
2	Трикутник	14,98	28,91	31,18	2,71*	2,88*	1,27
3	Прямокутник	39,70	42,10	35,16	1,65	1,16	2,04*
4	Круг	1,46	4,78	5,27	1,69	1,84	0,52
5	Зигзаг	37,25	20,09	25,30	3,12**	2,55*	1,49

* $p \leq 0,05$
** $p \leq 0,01$

За подальшого аналізу отриманих результатів було встановлено, що пожежники, які увійшли до складу 1 групи, достовірно частіше, порівняно з фахівцями 2 та 3 груп, ідентифікують себе із «Прямокутником» (22,88% проти 4,05% – 2 група та 5,30% – 3 група). Результати є значущими на рівні $p \leq 0,05$.

Дзеркальна тенденція спостерігається стосовно геометричної фігури «Круг».

Також зауважимо, що у 2 групі відмічається достовірно більше фахівців, ніж у 1 групі, які ототожнюють себе із «Зигзагом» (15,22% проти 9,65% при $p \leq 0,05$).

За наведеними даними щодо останнього вибору геометричної фігури можна отримати узагальнену характеристику особистості, яка потенційно може викликати у вогнеборців 1 групи труднощі в міжособистісних стосунках. Як видно з Таблиці 2, така особистість характеризується пожежниками 1 групи як «Прямокутник» (39,70%).

Указаний геометричний символ характеризує стан переходу та змін, що відбуваються з особистістю. Можна сказати, що «Прямокутник» символізує незадоволену своїм становищем людину. Йому характерно демонструвати нестабільність, заплутаність у життєвих обставинах, невизначеність до самого себе та оточення. Найбільш характерними рисами «Прямокутника» є непослідовність, непередбачуваність, неадекватно низька самооцінка, невпевненість у собі тощо. Такі особливості можуть негативно відзначатись на якості міжособистісних контактів фахівця. Можливо, саме ці обставини змусили більшість пожежників, які увійшли до 1 групи, відмітити як «чужу» фігуру саме «Прямокутник». Необхідно зауважити, що при цьому у складі 1 групи за даними, які представлено в Таблиці 1, майже чверть опитаних пожежників ідентифікують себе саме із цією геометричною фігурою (див. Рис. 4–6).

Отже, можна прогнозувати, що в 1 групі, де майже кожен четвертий фахівець ототожнює себе із «Прямокутником» і де більше третини опитаних несвідомо виказали важкість спілкування з такими особистостями, рівень психологічної сумісності її членів буде незадовільним.

Окрім цього, 20,09% фахівців-пожежників 1 групи на неусвідомленому рівні демонструють складність у спілкуванні з фахівцями-«Зигзагами». Це можна пояснити тим, що загальною характеристикою вказаного геометричного символу є неординарність та несхожість на інших, бажання виділитись серед колег та наслідування «своєї» лінії поведінки. Це особливо не

є бажаним у групі працівників первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, де головними є дисципліна та чіткий порядок у взаємостосунках, а також швидке виконання наказів керівництва.

Стосовно неусвідомлених виборів пожежників 2 групи важкого у спілкуванні типу особистості, слід зауважити, що, як і в 1 групі, такою фігурою став «Прямокутник» (42,10%), на другому місці розташувався «Трикутник» (28,91%), а третє місце займає такий геометричний символ, як «Зигзаг» (20,09%).

Головною відмінністю у такому разі є те, що на відміну від 1 групи, небажані в комунікативному плані особистісні типи є найменш виразними серед працівників первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які увійшли до складу 2 групи.

Таким чином, отримані дані дозволяють припустити таке: спираючись на мінімальну кількість важких у спілкуванні особистісних типів, *рівень психологічної сумісності у 2 групі може бути на достатньо високому рівні, що сприятиме підвищенню рівня сумісної діяльності членів цього первинного тактичного пожежно-рятувального підрозділу.*

Щодо аналогічної картини у 3 групі, слід зауважити, що пожежники цієї групи як небажаного в міжособистісному плані типу фахівця знову відмітили «Прямокутник» (35,16%). Зазначимо, що серед вогнеборців 3 групи із «Прямокутником» себе ідентифікують лише 5,30% опитаних, що суттєво не вплине на психологічний клімат у колективі. Однак несвідоме обрання як несприятливої для міжособистісних стосунків поведінки пожежниками 3 групи «Трикутника» (31,18%), навпаки, може негативно вплинути на рівень психологічної сумісності членів цього підрозділу, адже серед них із «Трикутником» себе ідентифікують майже 40% усього складу 3 групи.

Окрім цього, практично кожен четвертий із членів 3 групи негативно оцінив таку геометричну фігуру, як «Зигзаг», з якою ототожнюють себе 13,17% вогнеборців із цієї ж групи. Такий факт ще раз підтвердив *несприятливий прогноз щодо встановлення психологічної сумісності серед пожежників, які увійшли до складу 3 групи.*

Узагальнюючи вищезазначене, відмітимо, що прогнозування високого рівня психологічної сумісності членів первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів, які взяли участь у нашому дослідженні, є можливим лише для вогнеборців, які увійшли до складу 2 групи досліджуваних.

Висновки із проведеного дослідження. Отримані у процесі дослідження результати дозволяють констатувати, що в 1 та 2 групах досліджуваних більшість фахівців ідентифікує себе із «Квадратом» – найбільш адекватною та сприятливою «фігурою» з погляду сумісної діяльності. Більшість пожежних 3 групи обрали для себе таку фігуру, як «Трикутник».

У визначенні типів своїх колег, які у пожежників найбільше викликають антипатію, відмічені «Прямокутники».

У визначенні співвідношень виразності кожного з типів особистостей у групах встановлено, що прогнозування психологічної сумісності найбільш сприятливим буде для фахівців 2 виділеної у процесі дослідження групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г. Общение и оптимизация совместной деятельности / Г. Андреева. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 301 с.

2. Андреева Г. Общение и оптимизация совместной деятельности / под ред. Г. Андреевой, Я. Яноушека. – М. : МГУ, 1987. – 300 с.

3. Бовин Б. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел : [справочное пособие] / Б. Бовин ; под ред. Н. Мягих, А. Сафронова. – М., 1997. – 110 с.

4. Будницька О. Індивідуально-особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючій ситуації : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О. Будницька. – К., 2001. – 14 с.

5. Гонтаренко Л. Професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Л. Гонтаренко. – Х., 2008. – 22 с.

6. Деркач А. Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях / А. Деркач, В. Зазыкин // Психолого-акмеологические основы. – М. : РАГС, 2003. – 156 с.

7. Деркач А. Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях / А. Деркач. – М. : Изд-во РАГС, 1998. – 223 с.

8. Дикая Л. Психологические проблемы профессиональной деятельности / Л. Дикая ; под ред. А. Занковского. – М. : Наука, 1991. – 166 с.

9. Євсюков О. Психологічне прогнозування надійності діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : [монографія] / О. Євсюков, О. Тімченко. – Х. : УЦЗУ, 2007. – 288 с.